

Nâzım Bey'in esas amacı İzmir Kolordusu'na mensup subayları cemiyete üye yapmak ve onların yardımını sağlamaktı. İzmir'e varınca Binbaşı Tâhir Bey ve Halil Mentеше ile irtibat kurdu. Jandarma zâbiti Eşref Kuşçubaşı ile birlikte çalışmalarını yürüttü. İzmir'de Eşref Kuşçubaşı'nın jandarma, Sâmi Bey'in polis ve Reşid Bey'in İzmir inzibat âmirliklerine tayin edilmesi Nâzım Bey'in buradaki komitacılık faaliyetlerini kolaylaştırdı. İzmir'de Evliyâzadeler'den Refik Bey'in kızı Beria Hanım'la tanıştı ve daha sonra 1909 yılında onunla evlendi. İzmir'de çeşitli yerlerde merasimler düzenleyip kadrolaşmayı temin etti. Aydın ve Denizli'ye giderek tanınmış kişileri cemiyete üye yaptı. Çakıcı Mehmed Efe ile görüşüp onu II. Abdülhamid'e karşı yapılacak ihtilâl katılmaya davet etti.

Resneli Niyâzi Bey'in 3 Temmuz 1908'de Manastır'da harekete geçtiği sırada Nâzım Bey İzmir'de bulunuyordu. Onun faaliyetlerinin etkisiyle, İzmir Redif fırkalarında bulunan askerler Niyâzi Bey'e karşı harekete geçmek istemedi. Selânik'e gönderilen İzmir Kolordusu'nun ilk taburları rıhtıma çıkınca silâhlarını çatarak göğüslerine hürriyet işaretlerini taktılar. Nâzım Bey, II. Meşrutiyet'in ilânını haber alır almaz Selânik'e gitti ve bir süre kalıp işleri yoluna koyduktan sonra 27 Temmuz 1908'de İzmir'e döndü. İzmir'de dönüştünde Türk, Müsevî, Ermeni ve Rumlar'ın hep birlikte söyledikleri "yaşasın hürriyet" tezahüratlarıyla karşılandı.

23 Temmuz 1909 – 23 Temmuz 1910 tarihleri arasında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nde kâtib-i umûmî olarak görev yaptı. 1908-1918 yılları arasında da cemiyette merkez-i umûmî üyesi olarak çalıştı. Bu görevlerde bulunduğu sırada Avrupa'ya öğrenciler gönderdi. Balkan Savaşı esnasında Hilâliahmer Hastahanesi başhekimliğine getirildi. Selânik işgal edilince Yunanlılar'a esir düştü ve Atina'da on bir ay hapsedildi. I. Dünya Savaşı'ndan birkaç ay önce esaretten kurtularak İstanbul'a geldi. Burada Türkler'in ekonomik yönden fakir olduklarını görünce onları kalkındırma yolunda çalışmalar yaptı; iktisat kongreleri düzenleyerek ticaretle meşgul olmalarını teşvik etti. Rumelihisarı'nda kolektif bakkalık şirketi kurdu. I. Dünya Savaşı sırasında askere gitmek istediye de İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin merkez-i umûmî üyeliği görevinde kalması daha uygun bulundu. Savaş esnasında Talat Paşa'nın zorlaması ile Men'-i İhtikâr Komisyonu üyeliğini kabul etti. 21 Temmuz 1918'de

Talat Paşa kabinesinde Maarif nâzırlığı görevini üstlendi. Üç ay süren bu görevi sırasında devlet malını titizlikle koruduğu, hatta şahsına ayrılan makam arabasına bile binmediği belirtilir. Savaş sonunda en önde gelen diğer İttihatçılar'la birlikte İstanbul'dan ayrıldı ve 1-2 Kasım 1918 gecesi bir Alman torpidosuyla Sivastopol'a, oradan Berlin'e gitti. 5 Temmuz 1919'da giyaben yargılandığı askerî mahkemede idam cezasına çarptırıldı.

Berlin'de iken İtilâf devletleri karşısında ezilen müslüman milletlerin haklarını korumak için İslâm İhtilâlleri Cemiyeti'nin kurulması çalışmalarına katıldı. Enver Paşa'nın Bolşevikler'e esir düştüğünü öğrenince onu kurtarmak amacıyla Moskova'ya gitti, onun hapisten çıkarılmasını sağladıktan sonra Berlin'e döndü. Berlin'de müslüman milletlerin lehinde propaganda yapmak amacıyla bir büro açtı. Burada yaptığı çalışmalarda Anadolu'da devam eden Millî Mücadele'yi destekledi. 1921'de Moskova ve Batum'a gitti ve buralarda da İslâm İhtilâlleri Cemiyeti'nin çalışmalarını yürüttü. Enver Paşa'nın yanında kalarak onun Anadolu'ya girip Mustafa Kemal Paşa'ya muhalif bir duruma düşmesini engelledi. Cemal Paşa ile Çarçu'da buluştu ve Buhara'da Türkler'in teşkilatlanması çalışmalarında bulundu. Ancak Enver Bey'in askerî faaliyetleri bu çalışmaların aksamasına sebep oldu. Bunun üzerine Buhara'dan Moskova'ya döndü. Bir süre Almanya'da yaşadı. Ermeni kitaiyle suçlanan Bahâeddin Şâkir'in bir suikast sonucu öldürülmesi (17 Nisan 1922) hayatı hakkında endişelenmesine yol açtığından Alman polisinden koruma talep etti. İzmir'in kurtuluşundan sonra siyasî faaliyetlerde bulunmamak kaydıyla yurda dönmeye izin verildiğinden İzmir'e geldi. 17 Haziran 1926'daki İzmir suikastı dolayısıyla tutuklanan İttihatçılar arasında yer aldı. 1 Temmuz 1926 tarihinde tutuklandıktan sonra Ankara'ya getirildi. Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılandı. Bu olayla ilgili herhangi bir bilgisi ve suçu olmadığını söyleyerek hakkındaki iddiaları reddetti. Ancak idama mahkûm edildi ve 26 Ağustos 1926 Perşembe gecesi Cebe-ci'de asılmak suretiyle infaz gerçekleştirildi.

Yahya Kemal Beyatlı'nın katı, sinirli, sözünden dönmeyen, son derece dürüst, demokrat bir şahıs olarak tanımladığı Nâzım Bey, diğer önde gelen İttihatçılar'la birlikte Ermeni tehciriyle ilgili gelişmeler yüzünden suçlanmıştır. Bu bağlamda, Er-

meniler'e karşı olan tutumunun 1909 Adana hadiselerinden beri bilindiği, Ermeni kıtalinin sistematik planlayıcılarından ve İttihatçı terörün baş suçlularından biri olduğu ileri sürülürse de bu iddialar belgelenabilir bilgilere dayanmayıp onun on yıl süreyle İttihat ve Terakkî Cemiyeti merkez-i umûmî üyesi olması ve İngiltere karşı bir politika izlemesinden kaynaklanan bir "suizan"dan ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

TBMM Arşivi, dosya nr. 10:239-31, defter nr. 109; dosya nr. 10:239-31, defter nr. 170-11; dosya nr. 239/31, defter nr. 8; dosya nr. 239/31, defter nr. 11; *Talat Paşa'nın Hatıraları* (haz. Ekrem Bolayır), İstanbul 1946, s. 138-139; Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakkî Hatıraları*, İstanbul 1957, s. 8, 16-31; Samet Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, İstanbul, ts. (Nebioğlu Yayınevi), s. 95; Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 1959, tür.yer.; Yahya Kemal Beyatlı, *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968, s. 112-120; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, İstanbul 1973, s. 45; a.mlf., *Suyu Arayan Adam*, İstanbul 1979, s. 273; a.mlf., *Tek Adam: Mustafa Kemal*, İstanbul, ts. (Remzi Kitabevi), III, 271, 284; Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, İstanbul 1974, III, tür.yer.; Falih Rıfkı Atay, *Zeytinadağı*, İstanbul 1981, s. 36; Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakkî Cemiyeti: 1896-1909*, İstanbul 1982, s. 484, 493-494; Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve Jöntürkü: 1889-1902*, İstanbul 1985, tür.yer.; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul 1986, s. 14-18, 24-25, 101-102, 157, 164; *Halil Mentеше'nin Anıları* (haz. Orhan Birgit), İstanbul 1986, s. 111-122; İbrahim Temo'nun *İttihat ve Terakkî Anıları*, İstanbul 1987, s. 157, 175; Mevlanzâde Rifat, *Türkiye İnkılâbının İç-yüzü* (haz. Metin Hasırcı), İstanbul 1993, tür.yer.; V. N. Dadrian, *The History of the Armenian Genocide*, Providence 1995, s. 98, 203-204, 214, 216, 281, 331, 338; a.mlf., *Ermeni Soykırımında Kuramsal Roller: Toplu Makaleler 1* (trc. Attila Tuygan), İstanbul 2004, s. 44, 131, 134, 142-148, 150, 155; Ahmet Eyicil, "Doktor Nazım Bey", *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesine Hizmeti Geçen Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri* (haz. Abdulkadir Yuvalı), Kayseri 1996, s. 197-206; a.mlf., *Dr. Nazım Bey: İttihat ve Terakkî Liderlerinden*, İstanbul 2004; Mete Soytürk, "İttihatçı Paşalar Nasıl Yurtdışına Çıkanlı?", *Popüler Tarih*, sy. 63, İstanbul 2005, s. 46-52.

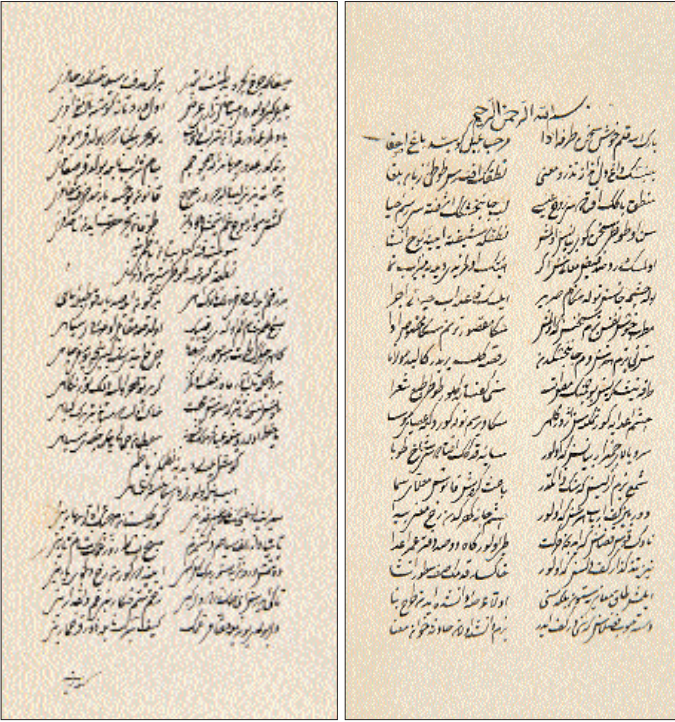
AHMET EYİCİL

NÂZİM MEHMED

(ö. 1116/1704)

Divan şairi ve hattat.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup esmer olmasından dolayı Kara Nâzım diye şöhret bulmuştur. Medrese tahsilinden sonra Şeyhülislâm Ebûsâidzâde Fey-

Nâzım Mehmed divanından iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 490, vr. 1^a, 24^b)

zullah Efendi'ye mülâzım oldu ve 40 akçelik müderrisliğe kadar yükseldi. Kaynaklarda yer alan "kirli, Nâzım-ı bî-intizâm" ifadelerini zâhire önem vermemesine, kılık kıyafetine ve temizliğe aldırış etmemesine başlamak mümkündür. Bir müddet müderrislik yapmasının ardından kılık kıyafeti sebebiyle azledildiği bildirilmekteyse de medreseden çıkarıldıktan sonra malî sıkıntı yüzünden bu duruma düştüğü de ileri sürülmektedir (Sâlim, s. 640; Sak, s. 16). Bu sıkıntılı günlerinde kitap istinsah ederek geçinirken (Â, IX, 138) Kırım hanlarından Selim Giray onu Çatalca'daki çiftliğinde ders vermek üzere çocuklarına hoca tayin etti (Belîğ, s. 549; Sâlim, s. 640). Nâzım, kaynakların çoğunun bildirdiğine göre bu görevde iken Çatalca'da Han Çiftliği adlı köyde 1116'da (1704) vefat etti. *Tuhfe-i Hattâtin*'de verilen (s. 730) 1016 (1607) tarihi doğru değildir.

Tezkirelerde şiiirlerinin methedilmesi ve bunlardan fazlaca örnek verilmesi Nâzım Mehmed Efendi'nin zamanında tanınan bir şair olduğunu göstermektedir. Yaşadığı dönemin en önemli şairi olan Nâbî'nin tesirinde kaldığı onun iki gazelini tahmîsinden anlaşılılmaktadır. Ancak Nefî'ye olan hayranlığını dile getirdiği gibi zaman zaman kendisini Nefî gibi hissetmekten de geri kalmamıştır (Sak, s. 32). Farsça ve Arapça'yı da şair yazacak derecede öğrenmişti. Şiirlerinde dinî konulara yer vermesinden ve tasavvufî görüşlerini belirt-

memesinden dolayı herhangi bir tarikata mensup olmadığını söylemek mümkündür. Devrindeki şairlere göre Türkçe'yi daha sade ve başarılı bir şekilde kullanan Nâzım rediflerinde de Türkçe kelimeleri tercih etmiş ve edebî sanatlar bakımından hayli başarılı şiiirler yazmıştır. Bu arada halk söyleyişlerine, deyim ve atasözlerine de yer vermiştir (a.g.e., s. 30). Nâzım Mehmed aynı zamanda iyi bir hattattır. Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre Siyâhî Ahmed Efendi'den başta ta'lik olmak üzere sülüs ve nesih yazılarını meşketmiş ve bunlarda başarılı olmuştur (*Tuhfe*, s. 730). Ta'lik hattıyla yazdığı divanı bunun en güzel delilidir (İÜ Ktp., TY, nr. 462/10).

Nâzım Mehmed Efendi'nin bugüne ulaşan tek eseri mürettep divanıdır. Beş yazma nüshası tesbit edilen divanda (İÜ Ktp., TY, nr. 462/10, 760/5; Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 490; TSMK, nr. 645; Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 2402) on dört kaside, on biri Farsça 188 gazel, biri Farsça on yedi tarih, sekizi Farsça kırk sekiz rubâi, biri Farsça on bir müfred, üç müseddes, iki tahmîs ve bir müstezad gazel bulunmaktadır. Vesile Sak, Nâzım Mehmed ve divanı hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire* (nşr. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 619-620; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 548-555; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 639-641; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 730; *Sicill-i Osmânî*, IV, 535;

TYDK, III, 563-565; Vesile Sak, *Nâzım (İstanbul)*; *Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni* (yüksek lisans tezi, 1994), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Cavid Baysun, "Nâzım Mehmed", *Â*, IX, 138; "Nâzım Mehmed Efendi (Kara)", *TDEA*, VI, 540.

HASAN AKSOY

NÂZİM MUSTAFA EFENDİ

(ö. 1107/1696)

Divan şairi ve bestekâr.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mustafa olup yeniçeri kâtibi Yenibaşçeli Ördek İsmâil Efendi'nin oğludur. İyi bir öğrenim gördükten sonra yeniçeri kalemine girdi, ardından başhalife oldu. II. Mustafa'nın Avusturya seferine katılıp döndükten kısa bir süre sonra Belgrad'da yeniçeri kâtipliğine tayin edildi ve orada vefat etti. Sâlim 1106 Muharreminde (Eylül 1694), Mehmed Süreyyâ 1108 Muharreminde (Ağustos 1696) öldüğünü bildiriyorsa da kaynakların ekseriyeti vefatı için 1107 (1696) yılını vermektedir. Safâyî, Belîğ ve Sâlim tezkirelerinde Nâzım Mustafa Efendi'den övgüyle bahsedilerek şiiirlerinden oldukça fazla örnek verilmesi onun zamanının önemli bir şairi olduğunu göstermektedir. Hammer, Nâzım ile Nazım'ın hal tercümesiyle şiiirlerini birbirine karıştırmış, Flügel ve Menzel de aynı hataları tekrarlamıştır (*Â*, IX, 138).

Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'ında verdiği bilgiye göre son derece güzel bir sese sahip olan Nâzım Mustafa Efendi zamanının müzik üstatlarından ders almış ve çeşitli eserler bestelemiştir. Hüseyinî makamında çember usulüyle bestelediği, "Fark olunmaz şu'le-i âhim gece mehtâbdan / Neyleyim hurşid-i rahşânım göz açmaz hâbdan" matla'lı murabbâ en tanınmış eseridir. Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre şair Hattat Osman Hamdi, Nâzım Mustafa Efendi'nin kardeşidir (*Tuhfe*, s. 298). Kaynaklar Nâzım Efendi'nin mürettep bir divanı olduğunu belirtmekteyse de bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Mevcut şiiirleri Nâbî tarzını benimsediğini göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâî, *Tezkire* (nşr. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 610-612; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 546-548; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 639; Ebûshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 35^b-36^a; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 298; *Sicill-i Osmânî*, IV, 534; M. Cavid Baysun, "Nâzım Mustafa Efendi", *Â*, IX, 137-138; "Nâzım Mustafa Efendi", *TDEA*, VI, 540-541; E. G. Ambros, "Nâzım, Mustafâ", *El²* (İng.), VII, 1054.

HASAN AKSOY